

Joodse stadsgenoten woonden en werkten in gezellig ghetto

Vijftig jaar geleden, in 1914, stonden er niet minder dan 26 Cohens in het Leeuwarder adresboek. Dat begon met de weduwe A. Cohen—Polak, koopvrouw, Speelmansstraat 21 en het eindigde met W. Cohen, lompensorteerder, Speelmansstraat 32. Op no. 19 in dezelfde straat woonde eveneens een Cohen (de koopman in manufacturen Hartogh, ook wel genaamd „de zuurkoning”, omdat hij tevens een winkeltje dreef, waarin beroemde zure bommen werden verkocht) en op no. 25 woonde óók al een bekende Cohen, het was Kehentsje, de schoenpoetser, wiens vaste standplaats bij het station was. De andere Cohens van Leeuwarden woonden dicht in de buurt: Bij de Put, Breedstraat, Nieuweburen, Sacramentstraat.

Leeuwarden had een ghetto, een jodenwijk, waarin men overigens vrijwillig samenwoonde. In het hart daarvan stond de synagoge, het centrum van het godsdienstige leven, het huis der vergadering. De sjoel was niet los te zien van de wijk er omheen en dat is nóg zo. Al woont er dan in deze gehele wijk niet één Jood meer. De laatste, die er na de oorlog nog woonde was Barend Cohen van Bij de Put. Hij dreef een sigarenwinkeltje en koesterde het voorneemen naar Israël te gaan, waartoe hij zich liet omscholen tot tegelzetter. Het is er niet van gekomen, de heer Cohen is nu voorganger van de Joodse gemeente in Leiden. Maar er zijn nog wel enkele burens van de vroegere Cohen's en Turksma's, van de Drielsma's en De Wilde's, van de Vellemans en de Gosschalks.

„We hebben hier altijd heel plezierig gewoond, het waren over het algemeen prettige burens en goede burens”, zo kunnen we anno 1964 nog horen. De „Christenen” waren overigens dusdanig

in de minderheid in deze straten, dat zij er op „sjabbes” niet aan te pas kwamen, dan was de gehele wijk het domein van de Joodse bewoners. Op vrijdagmiddag al werden huizen en zaken en stoepen uitvoerig en nauwgezet schoongemaakt en na de grote maaltijd, wanneer met de zonsondergang de sjabbes was ingegaan, gingen de mannen naar de synagoge.

De Christenburger werd nog eens gevraagd het licht aan of het gas uit te doen, maar de consequentie van de orthodoxie verslaptte in het laatst wel. De jongste generatie deed het vaak zelf, maar riep een buur „om vader”. Was de zaterdag dus een stille dag in dit kwartier, bij zonsondergang keerde

de gezelligheid terug. „Wat was het hier dan druk. De Joodse winkels gingen weer open en bleven open tot tien, elf uur en iedereen had stoepen-fol-goed”. Dan straalde het licht uit de étalages van Drielsma, die tweedehands aardewerk verkocht, van de „kosjere” bakkers (Gosschalk, Granaada, Beerenborg, Odewald en Lubinski zijn namen die bij velen nog herinneringen zullen oproepen, niet in de laatste plaats door de matzes), van Van der Kaas, de slager, van De Metz, die fruit en noten verkocht, van slager Zendijk en de schoenenhandelaar Leefmans. Het „Centerse Joadsje”, die tegenover de synagoge woonde en een miniatuur-Hema dreef, waar tegen „eenheidsprijzen” van alles te koop was: zoethout en kniekers en schroefjes en kousjes voor de petroleumlampen, deed zaken. Het was druk en gezellig.

In deze tijd van het jaar kan men, dwalende door het oude Jodenkwartier, een flash back beleven, waarvan men koud en warm tegelijk wordt. Hartverwarmend zijn de herinneringen aan die toch betrekkelijk zorgeloze jaren van voor-de-oorlog, benauwend die aan wat er toen volgde. De straten zijn er nog en de huizen en de sjoel, maar de mensen, die zo sterk hun stempel drukten op het karakter van deze wijk zijn verdwenen. Mede door de omstandigheid dat de Leeuwarder Joden bij elkaar woonden en een hechte gemeenschap vormden, waarbij zij — althans privé-betrekkelijk weinig contact hadden met de niet-Joodse burgerij, waren zij in 1942, toen de grote nazi-acht begon, vrijwel weerloos. Van de ghetto-bewoners is bijna niemand gespaard gebleven.

schrijver Alexander Cohen gaf van Jool de Roos, de koster van de synagoge of van de voorzanger Kosman, maar een schreeuwend rauwe confrontatie met de tijd, waarin alles wat kleur had (en de Leeuwarder Jodenwijk had kleur) werd overgestreken met het Duitse grijs, dat voor velen zich zou verdichten tot een onontkoombaar zwart. Het was begonnen met de Jodenster en de bordjes „Verboden voor Joden” en het ging (13 april 1942) voort met de arrestatie van Joodse stadsgenoten. Op 19 april 1942 wordt er een kanselbrief voorgelezen over de Jodenvervolgving, maar de deportaties vinden onverminderd voortgang. Op 15 juli gaat het eerste transport van Westerbork naar Polen. In augustus moeten alle Joden zich melden. Op 19 november nog worden er verscheidene Joodse burgers van Leeuwarden gearresteerd.